

Шаркань В. В.

Державний вищий навчальний заклад «Ужгородський національний університет»

«ВІСНИК МУКАЧІВСЬКОЇ ЕПАРХІЇ В ЧЕХО-СЛОВАЦЬКІЙ РЕПУБЛИЦІ» ЯК ВИРАЗНИК МОВНО-НАЦІОНАЛЬНИХ ІДЕЙ Д. НЯРАДІ

У статті проаналізовано «Вісник Мукачівської єпархії в Чехо-Словацькій Республіці» (1938–1939 рр.) як джерело, що відображає мовно-національну програму єпископа Діонісія Няраді. Дослідження базується на всіх семи випусках видання. З'ясовано, що «Вісник...» служив утвердженню української ідентичності й інтеграції Мукачівської єпархії в загальноукраїнський духовно-культурний простір. Проаналізовано пастирські послання й розпорядження єпископа, у яких він, ідентифікуючи себе як син українського народу, послідовно утверджував ідею єдності русинів-українців і підкреслював спадкоємність від часів хрещення Русі. Особливу увагу приділено мовним поглядам Д. Няраді: єпископ видавав «Вісник...» українською літературною мовою з використанням фонетичного правопису, а також давав настанови духовенству щодо необхідності досконалого володіння мовою як інструментом ефективного проповідання й катехизації. Розглянуто кроки єпископа, спрямовані на культурну консолідацію з Галичиною, зокрема передрук пастирського листа галицьких єпископів і рекомендації щодо використання львівських шкільних підручників і релігійних видань. Зауважено, що Д. Няраді відкрито підтримував державотворчі процеси в Карпатській Україні, закликаючи до молитов за владу «новонародженої держави» й організовуючи урочисті богослужіння з нагоди відкриття першого союму. На прикладі гострої реакції єпископа на спротив частини духовенства щодо поширення українськомовної преси порушено питання ідеологічних протистоянь усередині єпархії між українським, проугорським та русофільським напрямками. Зроблено висновок, що «Вісник...» є свідченням короткотривалої, однак рішучої спроби церковної реформації, спрямованої на гармонізацію релігійного життя з процесами українського націєтворення, які були обірвані 1939 року угорською окупацією.

Ключові слова: українська мова, Діонісій Няраді, Карпатська Україна, періодика, історія української преси, Мукачівська греко-католицька єпархія.

Постановка проблеми. Після першого Віденського арбітражу понад 12% території Підкарпатської Русі, на якій було 97 населених пунктів, зокрема й міста Ужгород, Мукачево, Берегово, відійшло до Угорщини [3, с. 527]. Мукачівська греко-католицька єпархія була розділена між двома державами. Єпископ Олександр Стойка залишився в Ужгороді, відмовившись переїхати до нового адміністративного центру – Хуста. Керувати частиною єпархії, що залишилася в Чехо-Словаччині, призначили крижевацького єпископа Діонісія Няраді (1874–1944). Виходець із родини українських переселенців у Воєводині, він мав чітку проукраїнську позицію. Після здобуття докторського ступеня з теології в Загребі він зробив швидко кар'єру, очоливши греко-католицьку семінарію, де працював ректором з 1902 року. У 1914 році Д. Няраді став апостольським адміністратором, а з 1915 року – єпископом Крижевацьким, керував єпархією в умовах Першої світової

війни й повоєнного часу. Важливим етапом його діяльності стало адміністрування Пряшівської єпархії (1922–1927), де послідовно відстоював проукраїнську позицію [8; 1]. Тож його походження, досвід управління в кризових політичних умовах і чітка ідеологічна позиція стали ключовими факторами, що зумовили його призначення апостольським адміністратором у Карпатській Україні.

Одним із перших кроків Діонісія Няраді на посаді керівника Мукачівської греко-католицької єпархії в Хусті стало заснування офіційного друкованого органу – «Вісника Мукачівської єпархії в Чехо-Словацькій Республіці» (далі – «Вісник...»). Перший номер видання був підготовлений за дуже короткий час після приїзду Д. Няраді до Хуста: пастирське послання до духовенства й вірних, вміщене в № 1 за 1938 рік, датоване «в навічір'я Входа в храм Пр. Богородиці 1938 р.», тобто 3 грудня. Урочистості з нагоди того, що Хуст став єпархі-

альним престольним містом, відбулися наступного дня – 4 грудня [5, с. 214]. Останнє число (№ 5 за 1939 р.) датоване 10 березня 1939 року. Усього вийшло 7 випусків (2 в грудні 1938 р., 5 упродовж січня – березня 1939 р.).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У науковій літературі знаходимо порівняно небагато згадок про «Вісник...». Історик І.М. Ліхтей у статті «Єпископ Діонісій Няраді і Карпатська Україна (листопад 1938 – березень 1939)» зауважив, що «Вісник...» почав виходити з 1 січня 1939 року, було видано 5 номерів. Проаналізувавши діяльність Д. Няраді, дослідник дійшов висновку, що за коротке пастирське правління єпископ «здійснив ряд заходів, спрямованих на організаційне зміцнення Греко-католицької церкви у Карпатській Україні» [8, с. V]. Професор М.М. Вегеш зауважував, що через вісник Д. Няраді підтримував контакт із духовенством [1]; у публікації М.М. Вегеша й М.Ю. Токаря [2] також ідеться про те, що перший номер видання побачив світ 1 січня 1939 року в Хусті і всього було опубліковано п'ять випусків; автори загалом окреслили зміст вісника: у ньому друкували звернення єпископа до священників та вірників, відомості про життя єпархії тощо [2, с. 140]. В.В. Кічера використав «Вісник...» як джерело інформації про перенесення богословської семінарії з Ужгорода до Оломоуця [7, с. 93]. В.В. Габор у контексті аналізу періодичних видань Карпатської України в оцінці західноукраїнської преси зарахував «Вісник...» до тематичної групи релігійно-виховних видань – поруч із «Благовістником Пресвятого Серця Христового» [6, с. 54].

Постановка завдання. Мета статті – проаналізувати мовно-національні ідеї єпископа Діонісія Няраді в період його адміністрування єпархією з центром у Хусті (на основі публікацій «Вісника Мукачівської єпархії в Чехо-Словацькій Республіці»).

Виклад основного матеріалу. «Вісник...» належить до раритетних видань: нам не вдалося його відшукати в державних бібліотеках. Така доля спіткала чимало газет і журналів періоду автономії та незалежності Карпатської України: частина накладу могла бути знищена під час угорської окупації та подальших воєнних дій, частина – з приходом радянської влади на Закарпаття. Уже в перші роки «радянзації» краю тільки з монастирських і церковних бібліотек було конфісковано близько 10 тисяч примірників різних релігійних видань, а загалом – понад 120 тисяч примірників [9, с. 171].

Оскільки «Вісник...» був єпархіальним відомчим виданням, його розповсюджували переважно серед духовенства. Тож газета вціліла в приватних колекціях, зокрема в архіві о. С. Бендаса, який у час правління єпископа Д. Няраді в Хусті був парохом у с. Новоселиця на Тячівщині. Хоч о. С. Бендас мав проугорські погляди й не був прихильником Карпатської України, однак зберіг у своєму архіві для майбутніх поколінь і це українськомовне видання. Священник В. Гаранджа опублікував на сайті «Чтиво» п'ять випусків «Вісника...» за 1939 рік із колекції о. С. Бендаса, а також два випуски за 1938 рік, що їх оцифрував самостійно [4], тож для ширшого кола дослідників стали доступними примірники вісника й за грудень 1938 року, які раніше не були об'єктом детального наукового вивчення.

«Вісник...» містить пастирські послання до духовенства й вірників єпархії, розпорядження щодо літургійного життя й катехизації, настанови священникам, інформацію про призначення й переміщення парохів, про фінансові справи єпархії тощо. Видання публікували українською літературною мовою з використанням фонетичного правопису.

Перший номер «Вісника...», виданий у Хусті 1938 року, містить інавгураційне звернення ново-призначеного апостольського адміністратора. Це не просто формальне привітання Д. Няраді, а своєрідний маніфест, що окреслив засадничі принципи, яких єпископ дотримувався. Найважливішим ідеологічним маркером у тексті є національна самоідентифікація єпископа й визначення національної належності місцевого населення: «Я, як архипастир тих Русинів-Українців в Югославії і як син того самого народу, вже довгі роки слідив і цікавився життям не лиш релігійним, але і національним моїх братів на Підкарпатті»¹ («Вісник...», 1938, № 1, с. 2). Д. Няраді вживає етнонім-комполіт «русини-українці», а народ називає «русько-українським» («Вісник...», 1938, № 2, с. 7), утверджуючи ідею спадкоємності від часів Русі й водночас наголошуючи на нерозривній єдності українців у різних історичних регіонах.

Єпископ зосереджує увагу не лише на релігійному, а й національному вимірі: це мало стати сигналом для духівництва, що церква під проводом нового апостольського адміністратора братиме активну участь у процесах національного будівництва. На початковому етапі становлення

¹ У цитатах зберігаємо мовні, орфографічні й пунктуаційні особливості оригіналу.

автономії краю Д. Няраді не стає остронь державотворчих процесів і закликає вірян, щоб «у своїх молитвах випрошували благословення для цілого нашого народу, а передусім для тих, в чії руки Боже Провидіння поставило керму нашої держави і нашого народу» («Вісник...», 1938, № 1, с. 4).

Ідею єдності народу по обидва боки Карпат через спільну історію та віру Д. Няраді утверджує і в наступних випусках газети, акцентуючи на спільному духовному корінні з часів хрещення Русі: наш народ прийняв християнство з князем Володимиром Великим («Вісник...», 1938, № 2, с. 1). Д. Няраді вирішив не писати окремого послання з нагоди 950-ліття хрещення Русі, а передрукувати й проголосити для своєї єпархії пастирський лист, виданий греко-католицькими єпископами Галичини: «Щоб і наш народ не лишився обильних овочів і ласк Божих і міг участувати в великих торжествах багатоміліонного нашого народу, подаю до відома нашим вірним архипастирський лист Єпископату Галицької Провінції, котрий то архипастирський лист я приймаю за свій й оцим його проголошую й приказую цей архипастирський лист на слідуочу неділю вірним перечитати і більше разів потолкувати» («Вісник...», 1938, № 2, с. 7). Такий крок став символічним жестом, що демонстрував духовну й ідейну єдність церковних провідників Галичини й Закарпаття («Вісник...», 1938, № 2, с. 7–12). Заклик купувати й використовувати в ювілейних заходах книги, видані у Львові («Вісник...», 1938, № 2, с. 14), мав сприяти не тільки духовній, а й мовній консолідації.

Важливим кроком у напрямку поглиблення мовно-культурних зв'язків між Карпатською Україною та Галичиною стало розпорядження Д. Няраді про використання в народних школах посібників, виданих у Львові («Вісник...», 1939, № 1, с. 4). У розділі «Бібліографія» ординаріат рекомендував для парафіяльних бібліотек й інші галицькі книги («Вісник...», 1939, № 1, с. 12).

Єпископ Д. Няраді в різдвяному посланні 1939 року зауважив, що майбутнє й незнищеність «нашої новонародженої держави, Карпатської України» залежить від віри народу в Христа та сумлінного виконання кожним своїх обов'язків («Вісник...», 1939, № 1, с. 2). У розпорядженні про катехизацію та проповідництво єпископ доручив духовенству використовувати видання проповідей українською мовою – така праця, на думку Д. Няраді, мала не тільки поглибити релігійну свідомість, а й зміцнити національні інституції, зокрема «Просвіту», а також захистити народ

від «большевицької науки» («Вісник...», 1939, № 2, с. 14–16).

У своєму пастирському посланні до духовенства, опублікованому в четвертому номері «Вісника...» за 1939 рік з нагоди Великого посту, Д. Няраді влітає до духовних настанов міркування щодо національної та мовної ідентичності священника. Єпископ зазначає, що душпастир не має права ігнорувати суспільне життя й повинен гармонізувати свою церковну діяльність «з діяльністю на громадянському полі» («Вісник...», 1939, № 4, с. 30–31). Він наголошує на обов'язку священника служити своєму народові: «Ніодному душпастиреві не вільно йти проти животних інтересів свого народу і своїх вірних, над котрими Бог його поставив» («Вісник...», 1939, № 4, с. 30).

Особливо гостро Д. Няраді порушує питання мови: «До успішного проповідання треба знати мову, котрою маємо проповідати, а мови навіть рідної треба вчитися. Не вдовольтяться нам кількома фразами, зачепленими з канцелярійного лексикону, а треба засвоїти собі великий засіб слів, щоби ними виразити ті глибокі і тяжкі правди, що їх маємо голосити. Сумне воно булоб явище, якщо не один селянин мавби краще знання своєї мови і своєї літератури, як його душпастир» («Вісник...», 1939, № 4, с. 32). Тож єпископ визначає володіння сучасною українською літературною мовою не просто як ознаку освіченості, а як пастирський обов'язок.

В останньому номері «Вісника...», який датований 10 березня 1939 року, опубліковане розпорядження Д. Няраді відслужити в усіх церквах урочисту службу Божу з нагоди «святочного отворення» першого сойму Карпатської України («Вісник...», 1939, № 5, с. 40–41). Звертаючись до духовенства й вірян, єпископ наголосив: «Не мушу пригадувати, яке велике значіння має сойм і які великі впливи може мати він не лише на стан держави, але й на стан Церкви, та релігії. Всі священники й вірники повинні в цих великих днях горячо молитись і випрошувати в Г. Бога обильних ласк і світла Божого для членів нашої влади й першого нашого сойму, котрі мають видавати закони відносно державного життя, але й відносно Церкви» («Вісник...», 1939, № 5, с. 40).

Серед усіх текстів, що були опубліковані у «Віснику...», мабуть, найгострішим є останній – «Справа поширення католицької преси». У ньому розкрито внутрішній конфлікт у Мукачівській єпархії та водночас продемонстровано рішучість єпископа Д. Няраді у відстоюванні свого курсу. У публікації йдеться про те, що деякі священники

«завернули назад» безкоштовні примірники часопису «Благовістник», які були розіслані за дорученням єпископа, щоб «Впр. Отці Духовні ті числа показали й роздали своїм вірникам і заохочували їх до читання та до передплати» («Вісник...», 1939, № 5, с. 41). Очевидно, у такій формі парохі, які мали проугорську або русофільську орієнтацію, висловили протест проти переходу видання на фонетичний український правопис (детальний аналіз мови «Благовістника» див. у статті А.П. Чаварги [10]). Реакція єпископа була жорсткою: він не просто дорікає священникам, а називає цей учинок «злочином» і ставить під сумнів, чи можна таких священників вважати «правдивими пастирями душ»: «Не хочу й не можу повірити, що ту побожну газету завернули самі священники. Це могли зробити хіба деякі невідповідальні чинники, бо коли б таке зробили священники, то це був би злочин. Це виглядало б, що деякі священники не хочуть допустити до своїх вірників побожну релігійну газету й не хочуть допомогти, щоб католицька новинка поучувала вірників і параліжувала злі впливи ворожих Церкві агітаторів і газет. Чи можна б таких священників назвати правдивими пастирями душ?» («Вісник...», 1939, № 5, с. 41). Д. Няраді звертається до священників, які висловили незгоду, і закликає їх: «Залишіть уже раз, Всеч. Отці, свої політичні й національні переконання на боці й не йдіть проти народу, бо це гірко пімститься на Вас самих і на св. Церкві» («Вісник...», 1939, № 5, с. 41). Єпископ розмежовує пастирське служіння й політичну діяльність: «Будьте священниками для свого народу, а не політиками» («Вісник...», 1939, № 5, с. 41). Для підсилення аргументації Д. Няраді наводить приклад Іспанії, де, за його словами, недостатня увага до католицької преси призвела до трагічних наслідків. Він пов'язує розрив між священниками та вірянами з відсутністю належного духовного проводу через пресу. Звернення завершується повторним закликом поширювати «одинокую нашу релігійну новинку "Благовістник"» і попередженням про можливі наслідки відсутності своєї

періодики: «Пам'ятаймо, що коли не будемо мати сильно поставленої і добре розширеної католицької преси, пропадемо» («Вісник...», 1939, № 5, с. 42).

Висновки. Аналіз змісту «Вісника...» дає змогу зробити висновок, що це видання не просто було церковним інформаційно-адміністративним бюлетенем, а й стало інструментом вираження національно-мовної позиції Д. Няраді. Через «Вісник...» єпископ спрямовував духовенство до активного використання української літературної мови в проповідуванні, катехизації. Мовну компетентність священника, досконале володіння українською мовою він вважав пастирським обов'язком, адже зі знанням мови пов'язував якість богослужбово-просвітницької роботи.

Публікації у «Віснику...» демонструють курс Д. Няраді на культурну й духовну інтеграцію Мукачівської єпархії із загальноукраїнським простором, насамперед із Галичиною. Такі кроки, як передрук пастирського листа галицьких єпископів, розпорядження про використання львівських шкільних посібників, рекомендації щодо придбання галицьких книг, були спрямовані на подолання регіональної ізоляції та зміцнення єдності.

Водночас зі змісту «Вісника...» можемо простежити також ідеологічне й мовне протистояння всередині єпархії. Конфлікт довкола переходу часопису «Благовістник» на фонетичний правопис і жорстка реакція Д. Няраді на спротив частини духовенства демонструють не тільки наявність опозиції його курсу, а й рішучість єпископа у відстоюванні обраної стратегії.

Видання свідчить про послідовну підтримку єпископом державотворчих процесів у Карпатській Україні: Д. Няраді закликав молитися за владу «новонародженої держави», розпорядився провадити урочисті богослужіння з нагоди відкриття першого сойму. «Вісник...» засвідчив спробу мовної та національної реформації в житті греко-католицької церкви на Закарпатті, обірвану угорською окупацією Карпатської України в березні 1939 року.

Список літератури:

1. Вегеш М. М. Няраді Діонісій Янкович. *Карпатська Україна в портретах*. Ужгород: Вид-во УжНУ «Говерла», 2007. С. 341. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/40259> (дата звернення: 15.09.2025).
2. Вегеш М. М., Токар М. Ю. Релігійне питання в Карпатській Україні. *Закарпаття 1919–2009 років: історія, політика, культура (україномовний варіант українсько-угорського видання)*. Ужгород: Ліра, 2010. С. 139–141.
3. Віднянський С. В. Віденські арбітражі 1938 і 1940. *Енциклопедія історії України* : у 10 т. Київ: Наукова думка, 2003. Т. 1. С. 527.

4. Вісник Мукачівської єпархії в Чехословацькій республіці. 1938–1939. *Чтиво : електронна бібліотека*. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Visnyk_Mukachivskoi_eparkhii_v_Chekhoslovatsk/ (дата звернення: 15.09.2025).
5. Габор В. В. Українські часописи Ужгорода (1867–1944 pp.): Історико-бібліографічне дослідження. Львів, 2003. 564 с.
6. Габор В. В. Періодичні видання Карпатської України (8 жовтня 1938 р. – 15 березня 1939 р.) в оцінці західноукраїнської преси. *Збірник праць Науково-дослідного центру періодики*. 2010. Вип. 2. С. 46–68.
7. Кічера В.В. Греко-Католицька Церква і держава в автономній Карпатській Україні (за матеріалами МЗС ЧСР). *Карпатська Україна – незалежна держава: матеріали Міжнародної наукової конференції, присвяченої 80-річчю проголошення Незалежності Карпатської України (м. Ужгород, 14–15 березня 2019 р.)*. Ужгород, 2019. С. 88–95.
8. Ліхтей І. М. Єпископ Діонісій Няраді і Карпатська Україна (листопад 1938 – березень 1939). *Богословська думка. Прилог християнському часопису «Дзвони»*. Редактор о. мр. Михайло Малацко. 1995. № 3. С. IV–V.
9. Міщанин В.В. Втручання цензури в діяльність редакцій газет, бібліотек та книготоргівлі на Закарпатті в 1944–1950 pp. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія. Соціальні комунікації*. 2012. Вип. 27. С. 166–172.
10. Чаварга А. П. Вплив видавничої діяльності Чину святого Василя Великого на збереження фонетико-орфографічних особливостей української мови на теренах історичного Закарпаття в 1939–1944 роках (на матеріалі періодичного видання «Благовістник»). *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*. 2018. Вип. 34 (2). С. 98–102.

Sharkan V. V. «BULLETIN OF THE MUKACHEVO EPARCHY IN THE CZECHOSLOVAK REPUBLIC» AS A PLACE FOR EXPRESSING LINGUISTIC AND NATIONAL IDEAS BY D. NYARADI

The article analyses the "Bulletin of the Mukachevo Eparchy in the Czechoslovak Republic" (1938–1939) as a source reflecting Bishop Dionysius Nyaradi's linguistic and national programme. The study is based on all seven issues of the newspaper. It has been established that the newspaper was not only an administrative bulletin, but also an ideological tool for affirming Ukrainian identity and integrating the Mukachevo Eparchy into the all-Ukrainian cultural and spiritual space. The pastoral letters and decrees of the bishop were analysed, in which he, identifying himself as son of Ukrainian people, consistently affirmed the idea of the unity of Ruthenians-Ukrainians and emphasised the continuity from the time of the Christianisation of Rus. Particular attention is paid to D. Nyaradi's views on language, which were reflected in the publication of the "Bulletin..." in Ukrainian literary language using phonetic spelling, as well as in his instructions to the clergy on the need for perfect command of the language as a tool for effective preaching and catechesis. The bishop's steps aimed at cultural consolidation with Galicia were particularly notable, including the reprinting of the pastoral letter of the Galician bishops and recommendations on the use of Lviv school textbooks and religious publications. It is noted that D. Nyaradi openly supported the state-building processes in Carpathian Ukraine, calling for prayers for the authorities of the "newborn state" and organising solemn services on the occasion of the opening of the first Sejm. The bishop's sharp reaction to the opposition of part of the priests to the spread of Ukrainian-language press (the "Blahovistnyk" case) illustrates the ideological confrontation within the eparchy between Ukrainian, pro-Hungarian, and Russophile tendencies. The conclusion is made that 'Visnyk...' is a unique testimony to a short-lived but decisive attempt at church reform aimed at harmonising religious life with the processes of Ukrainian nation-building, which were interrupted in 1939 by the Hungarian occupation.

Key words: Ukrainian language, Dionysius Nyaradi, Carpathian Ukraine, periodicals, history of the Ukrainian press, Mukachevo Greek Catholic Eparchy.

Дата надходження статті: 21.09.2025

Дата прийняття статті: 03.10.2025

Опубліковано: 29.12.2025